

Dormitor convallis

Est frondens cavus, ut canit fluentum  
Pannos graminibus furore adnectens  
Argentēos, ubi monte sol superbo  
Luceat: spumea vallicla ista telis.

Tiro vertice nudo ac ore hianti et  
Glauco collum abluens novo in lepidio  
Dormit: stratus inest sub nubilo herbae,  
Pallens, quo viridi toro pluit lux.

Gladifolis cubat pede nixo: adridens,  
Tanquam adrideat puer aeger infans,  
Somnum agit: Natura, sinu hunc move caldum:  
utitur algu.

Frustra huic nasum horrificant fragrantiae.  
Pectore haeret palma cubanti aprico  
Nempe tranquillo: lateri cavi dextro  
ambo rubelli.

*(Arthurus Rimbaudus scripsit)*

Le dormeur du val

C'est un trou de verdure où chante une rivière,  
Accrochant follement aux herbes des haillons  
D'argent; ou le soleil, de la montagne fière,  
Luit: c'est un petit val qui mousse de rayons.

Un soldat jeune, bouche ouverte, tête nue,  
Et la nuque baignant dans le frais cresson blue,  
Dort; il est étendu dans l'herbe, sous la nue,  
Pâle dans son lit vert où la lumière pleut.

Les pieds dans les glaieuls, il dort. Souriant comme  
Sourirait un enfant malade, il fait un somme:  
Nature, berce-le chaudement: il a froid.

Les parfums ne font pas frissonner sa narine.  
Il dort dans le soleil, la main sur sa poitrine,  
Tranquille. Il a deux trous rouges au côté droit.

*(Arthur Rimbaud 1870)*

Met dank aan mijn docent drs J.A.R. Kemper, onder wiens hoede deze beide vertalingen tot stand zijn gekomen.

## **DE BIJDRAGE VAN MOUSTAFA TOU ACHMED AAN DE STUDIE VAN HET ANTIEKE GRIEKENLAND**

*Frits Naerebout*

Kavála, gelegen aan de noordkust van de Egeïsche zee, ongeveer tegenover het eiland Thasos, heeft een heel fraai archeologisch museum; Komotini, een honderd kilometer naar het oosten en verder landinwaarts gelegen, een al even mooie collectie. In Komotini zijn niet alleen interessante vondsten tentoongesteld, maar is ook een zaal gewijd aan recente opgravingen in de wijde omgeving, waarbij nu eens niet alleen de artefacten, maar de hele context centraal staan. En dat is in Griekse musea (en niet alleen in Griekse musea) een vrij zeldzaam verschijnsel. Ook Philippi, een korte busrit ten noordwesten van Kavala, heeft een museum: dat is echter voor driekwart gesloten en buitengewoon oninteressant. De suppoost die geacht werd voor de bezichtiging van enkele schamele Byzantijnse kapitelen en kroonlijstjes 400 drachmen per persoon te innen, keek wat schichtig om zich heen, en fluisterde: één kaartje voor twee kan ook wel. Een man met een realistische kijk op de wereld.

Philippi is bekend van de Slag bij Philippi (eigenlijk twee slagen), waarin Brutus en Cassius werden verslagen door Antonius en Octavianus, en van het herhaald bezoek dat Paulus, een eeuw later, aan de inmiddels door de Romeinen herstichte stad bracht. Paulus had kennelijk een zwak voor de Philippensen: hij richtte ook één van zijn brieven aan hen. Afgezien van het museum is Philippi zeker de moeite waard: naast het onooglijke moderne dorpje strekt zich in een breed, groen dal aan weerszijden van de weg, die min of meer samenvalt met de Via Egnatia, een uitgebreid ruïnenveld uit, gedomineerd door een Romeins Forum, een reeks vroegchristelijke basilica's, een hellenistisch-Romeins theater en een veel te steile, veel te warme en dus onbezochte akropolis.

Maar niet alleen de akropolis, heel Philippi is raar stil. Natuurlijk, heel het noorden van Griekenland is een stuk rustiger geworden sinds het vakantieverkeer door ex-Joegoslavië is stilgevallen. Thasos weten de toeristen echter nog wel degelijk te vinden: de rijen wachtenden voor de veerboot vanuit Kavala waren lang genoeg. Nee, Philippi wordt opvallend slechter bezocht dan veel andere sites, en dat ligt vooral aan de afwezigheid van georganiseerde reizigers:

de zuchtende en zwetende groepen achter de geblondeerde gidsen die met schelle stemmen vertellen hoe hoog en breed alles is en was. Alleen de aanwezigheid van Paulus (niet die van Brutus, Cassius, Antonius of Octavianus) brengt af en toe een bus met bible-belters die de verkeerde stenen komen fotograferen. De handvol archeologisch, of in dit geval ook meer specifiek bouwhistorisch bevrogenen, die laatste meestal van de Franse nationaliteit en voorzien van dikke boeken, valt niet op tussen het vele gloeiende puin.

Waarom zijn al die anderen er niet? Simpel genoeg: omdat Philippi helemaal fout is! Het hoogste wat er nog overeind staat zijn de Direkler (Turks voor 'zuilen'), resten van een 6de-eeuwse basilica (geen zuilen, maar grote stukken muurwerk van het bij de bouw reeds ingestorte godshuis). Eigenlijk is in Philippi heel veel uit de 6de eeuw, of zelfs nog jonger. Het Forum is Romeins, in aanleg uit de tijd van Marcus Aurelius, en veel resten zijn zelfs nog jonger. Er zijn Latijnse inscripties bij de vleet, overwegend uit de 2de en 3de eeuw, na Christus dus, en zelfs nog jonger. Alles is in Philippi eigenlijk Romeins, Latijns, Byzantijns, Christelijk, en dus lang niet Grieks genoeg. Een handvol reliefs met Bendis-Artemis, al zijn ze nog zo interessant, kan dat niet goed maken (en ze zitten trouwens te hoog op de helling), en het theater ook niet: daar is door de Romeinen en door de modernen erg aan geknoeid. In dat theater werd deze zomer onder meer Aristophanes' Kikkers opgevoerd, een zwakke, en tot mislukken gedoemde poging Philippi alsnog te claimen als Grieks en als klassiek. Philippi hoort niet in het rijtje Athene, Sounion, Delphi, Olympia, Delos thuis (gelukkig maar, denkt de touroperator, want het ligt natuurlijk een heel eind uit de richting).

Het gaat hier om meer dan om toeristen die Philippi hebben leren vermijden. We hebben hier ook de identiteitscrisis van het moderne Griekenland bij de kop: zijn wij Grieken *Ellines*, de nazaten van 'de oude Grieken', de behouders van een grootse erfenis (filosofie, literatuur, drama, beeldende kunst...) die bepalend is geweest voor de Europese cultuur, of zijn wij Grieken *Romeïki*, de nazaten van de Byzantijnen, Christenen, deel van de orthodoxe Christenheid die juist niet tot de hoofdstroom van de Europese cultuur gerekend kan en wil worden? Het voorgaande is een vreselijke simplificatie, maar raakt wel de kern van de zaak. Griekenland bestond niet, vóór de 19de eeuw (en had ook nooit bestaan); nadat de onafhankelijkheid op de Turken was bevochten, moest er een passende nationale identiteit in het leven geroepen worden. De Philhel-

lenen buiten en spoedig ook binnen Griekenland droegen de Oudheid aan als legitimatie van het heden, de kerk en spoedig ook anderen die (terecht) gedesillusionneerd raakten over de houding van hun Europese 'vrienden', kwamen met het 'middeleeuwse' alternatief.

Alles, maar dan ook alles is op de een of andere manier met deze vraag verweven: het gebruik van *katharévoussa*, een op het klassieke Attische taaleigen geënt, kunstmatig gecreëerd Grieks, versus het gebruik van *dhimotikí*, de volkstaal; de acceptatie dan wel afwijzing van verschillende variëteiten volksmuziek, volksdans en andere gebruiken; de plaats van de kerk in de samenleving; de *twijfel of Griekenland nu deel is van Europa of niet*; enzovoort, enzovoort, tot de meningsvorming over de vierde kruistocht en Europees commissaris Van den Broek aan toe. De resultaten zijn overigens vrijwel nooit een heldere keus voor of het een of het ander, maar een klunen ongerijmdheden en contradicties. Wat me een normale uitkomst lijkt. Naar buiten toe speelt Griekenland echter nog steeds de Oudheid-kaart: het land heet officieel Hellas, de bankbiljetten dragen de afbeeldingen van Zeus en Apollo, er worden exposities georganiseerd over democratie en atletiek, en het Griekse toeristenbureau zorgt er voor dat iedereen zee, zand, zon, zuilen en goden met elkaar associeert. Het een en ander spoort mooi met het Griekenland-beeld van velen buiten Griekenland.

De toeristen zijn aldus, door het thuisfront én door de Grieken zelf, voldoende voorbereid om in Griekenland naast het strand alleen belang te stellen of te veinzen in 'Oudheid'. Niet in de post-antieke geschiedenis van Griekenland, niet in het huidige Griekenland (*souvlaki* en *sirtaki* tellen niet). Alleen in 'Oudheid'. Griekse Oudheid, hoe Griekser en ouder hoe beter. Mits natuurlijk niet te prehistorisch; Cycladenbeeldjes zijn een mooi voorbeeld van iets dat wel prehistorisch, maar niet té prehistorisch is. Dat ze niet Grieks zijn in de zin waarin ze dat zouden moeten zijn, wordt angstvallig verzwegen. Grieks en oud kan vanzelfsprekend allerlei vormen aannemen, maar die vormen zijn toch bij voorkeur architectureel, liefst met zuilen. Witte zuilen. Het eerste wat archeologen doen nadat het serieuze werk gedaan is, is één of meer zuilen weer overeind zetten, want het aantal staande zuilen is rechtvaardig met het bezoekersaantal op de betreffende site. De zuil als een ideologische steunpilaar.

Ik heb niets tegen zuilen, mits met mate genoten; en al helemaal niets tegen Oudheid, want die is allemachtig interessant. Maar wel iets tegen de Oudheid

als ideologie. Een ideologie waar ik als oud-historicus deel van uit dreig te maken, als ik niet voortdurend oplet, oplet op wat anderen beweren én op wat ik zelf denk. Dus met de bus naar Philippi, niet oud genoeg, niet Grieks genoeg. Zelfs 400 drachmen verspild aan die Byzantijnse zooi in het museum daar. Verspild? Dacht ik dat echt? Nou, het was meer een grapje; maar dan wel één van het soort dat diepe overtuigingen blootlegt. Zo zucht je dus onder de anderzijds zo gekoesterde erfenis van je gymnasiumtijd. Er is maar één remedie: voortdurend blijven vechten tegen die gedachte dat iets minder interessant is, omdat het niet iets anders is. Philippi was niet afdoende, het tegengif moest in werkelijk flinke teugen ingenomen worden. In Kavala dus op pad naar het aquaduct gebouwd door Soeleiman de Prachtlievende, naar de Byzantijns-Turkse burcht, naar de moskee en de hamam in de oude stad, naar het Imaret, een reusachtig complex, zeg maar een hofje voor vrome Islamitische mannen, en naar het huis van Mehmet Ali, de Albanese boerenzoon die pasha van Egypte werd en grondlegger van het Egyptisch koningsgeslacht. Al zijn de Grieken zeker niet zuinig op het Islamitisch-Turkse verleden van hun land, toch is er, veelal in ruïneuze staat, nog veel van terug te vinden. En sporadisch wordt de troffel ter hand genomen om het kruimelende muurwerk te herstellen: de tijden veranderen, het concept 'monument zonder zuilen' begint langzaam tot ontwikkeling te komen.

En dan weg van de kust, in de richting van de Bulgaarse en de Turkse grens: naar Komotini, die stad met dat zo aardige archeologische museum, maar dát is niet de hoofdzaak, want we willen juist iets anders, en Komotini heeft dat in ruime mate voorhanden. Het is een stad vol moskeeën, voor de 50 procent van de bevolking die 'Griekse moslims' (Turken, maar dat moet je niet zeggen) zijn, waar de man bij wie we ons fruit kochten Moustafa tou Achmed heette, waar het elftal van Galatasaray de muur van het restaurant sierde, waar in de straat voor de moskee vier parkeerplaatsen waren gereserveerd voor de mufti, waar de oproep tot het gebed over de daken klonk, waar gesluisde vrouwen krasloten kochten. En rond Komotini liggen in de zeer brede Thracische dalen dorpjes waar meestal witte minaretten boven de bomen uitsteken: de koperen of vergulde halve maan en ster schitteren in de zon. Soms ook een kerktoeren. Verder richting Bulgarije troffen we Pomaken, Pomaakssprekend en Islamitisch. Ze maken mooie muziek, en de vrouwen dragen er nog klederdracht. Ik mocht er één in vol ornaat fotograferen: een gunst. De Sarakatsani,

een Slavisch nomadenvolk, laat ik maar even rusten, want die zijn nu overwegend sedentair en nogal vergriekt. Maar ze hebben desalniettemin een krachtig besef van Sarakatsaansheid. Richting Turkse grens stuiten we op dichte concentraties kleinaziatische Grieken, die hier zijn gehuisvest na de bevolkingsruil voortvloeiend uit het Verdrag van Lausanne van 1923. Enkele heel oude mensen bleken alleen of bij voorkeur Turks te spreken, ook of zeker in de kerk. Ik kreeg een kerkboek te zien met een Turkse tekst gedrukt in Grieks schrift, wat ik toch knap opmerkelijk vond. Het was hartverscheurend deze oude mensen 's avonds mijmerend voor hun krotjes te zien zitten en te beseffen dat ze dachten over Smyrna of over Trapezous, over een verloren wereld waarin Grieken over een reusachtig gebied in overwegende harmonie samenleefden met hun Turkse, Russische, Joodse, Arabische en wat al niet voor burenen.

Ik probeer *niet* te vertellen dat de Grieken, ondanks hun gefulmineer tegen Albanen, Macedoniërs (Skopje) en Turken, eigenlijk heel tolerant zijn. Op de aanwezigheid van flinke minderheden in het Griekse noorden wordt regelmatig gereageerd met ontkenning en met discriminatie (dat is natuurlijk met elkaar in tegenspraak, maar wie laat zich op dit vlak wat gelegen liggen aan de logica). Zoals boven beschreven, valt het in de praktijk met de burgerlijke vrijheden nog wel mee, maar toch: de verloren wereld van de ouden van dagen uit Smyrna en Trapezous is inderdaad totaal verloren. Zelfs een dagtochtje vanuit het uiterste noordoostelijke puntje van Griekenland naar Edirne (de Grieken zeggen Adrianoupolis), een stad vol befaamde Ottomaanse monumenten, bleek onmogelijk: nee, de grens met Turkije was niet dicht... maar wel vanaf 13.00 uur; ja, er waren Turkse ponden verkrijgbaar... maar niet zomaar op afroep; ja, er waren verschillende manieren om daadwerkelijk de 30 kilometer van Orestiadha naar Edirne te overbruggen... maar geen daarvan impliceerde grensoverschrijdend verkeer; nee, je zou achteraf geen gedonder krijgen vanwege Turkse stempels in je pas... maar er waren natuurlijk wel voorbeelden van het tegendeel. We hebben dus (in het gezelschap van een flink deel van het Griekse leger) naar Turkije *geheken*: hetzelfde groen en geel van de tabaks- en maisvelden, dezelfde bruin-paarse tint van de heuvels aan de andere zijde van de rivier de Evros, in een heel mooi, heel wijsd rivierdal. De vergezichten zagen er allemaal zo vredig uit, maar over de wegen kropen dag in dag uit de militaire colonnes met diepladers vol zwaar materieel.

Terug naar Moustafa tou Achmed. Wat heeft hij ons te bieden behalve verse vijgen en sappige nectarines? Hij staat voor het feit, dat je in Oost-Macedonië en Thracië ogen en oren tekort komt, zodra je de antieke tempels en de musea, de bijbehorende moderne tempels, de rug toekeert: het contrast tussen de meer en minder officiële Griekse nationalistische ideologie en de werkelijkheid van de dorpen en steden in het gebied is adembenemend. Dit is niet het Griekenland van de blanke zuilen tegen blauwe lucht, niet het Griekenland waarin onbekommerd verbindingen kunnen worden gelegd tussen een ongrijpbaar heden en een onbestaand klassiek verleden. Dit is trouwens ook niet het Griekenland van Byzantium, al komt het daar wat dichterbij. Het is een Griekenland dat je alleen op de vierkante centimeter kan benaderen, waar je, anders dan op de site of in het museum als oud-historicus of classicus helemaal met lege handen staat, en als een antropoloog temidden van een onbekende stam te werk moet gaan. Dat geldt ook voor de rest van Griekenland, maar daar kan je jezelf vrij gemakkelijk blijven bedriegen: met Grieken die Turk, Pomaak, Sarakatsaan of Turkssprekend zijn, is dat een stuk moeilijker. Uitwegen in de trant van: Pomaken zijn de nazaten van de oude Thraciërs (het wordt gezegd!), waardoor het onbekende en vreemde toch weer in een bekend en vertrouwd keurslijf wordt geperst, zijn doodlopende wegen. Er zit niets anders op dan te pogen onbevangen te observeren. Moustafa tou Achmed past niet in de standaard-beelden van het huidige Griekenland. En daarmee brengt hij ons, als het goed is, aan het twijfelen over de ideologische achtergronden van die standaard-beelden. De voorzaten van Moustafa tou Achmed kwamen op zijn vroegst in de 14de of 15de eeuw in Thracië binnen: en toch is het besef van zijn aanwezigheid de nekslag voor alle clichés over 'de Griekse Oudheid'. Brutus, Cassius, Paulus, Mehmet Ali, en vooral Moustafa, want die leeft nog, helpen Perikles in het juiste perspectief te krijgen.

## **MEMENTO FEEST**

---

Waarde Leidse classici,

Zoals jullie misschien al gehoord hebben, zal de Memento-redactie de Memento '94-'95 uitreiken op vrijdag 28 oktober a.s. Zoals gebruikelijk is geworden, zal het eerste exemplaar aan een prominente classicus (m/v) worden overhandigd. Nadat de Memento aan alle aanwezigen is uitgedeeld, zal er een feest losbarsten. De toegang is vrij, maar de exacte tijd is nog niet geheel bekend. Dit alles vindt plaats in:

café Eik & Linde  
Plantage Middenlaan 22  
Amsterdam

Wij willen jullie hiervoor van harte uitnodigen. Omdat er wellicht mensen zouden zijn, die geen overnachtingsmogelijkheid hebben voor die nacht, hebben wij ons hierin verdiept. Niet ver van de plek waar het feest gehouden wordt, is een 'budgethotel' met de naam Arena, een veredelde jeugdherberg, die de gehele nacht geopend is. Arena is vanaf Eik & Linde te bereiken met nachtbus 77, maar de afstand valt ook goed lopend af te leggen. Er zijn groepskamers beschikbaar voor 8-16 personen, maar ook kamers op een slaapzaal voor 60 personen (met schotten tussen de bedden). De kosten zijn f22,50 p.p. voor een groepskamer en f20,- p.p. voor de slaapzaal. Voor degenen die liever bij een Amsterdamse student logeren, kunnen wij ook proberen een slaapplek te vinden.

In verband met reserveringen voor een slaapplek horen wij graag wie er waar, wat wil. Wie meer informatie wil, kan terecht op de posters die in gebouw 1174 hangen of bij ondergetekenden.

Namens de Memento-redactie,

Lara Laken (UvA),  
Michiel Lahey (RUL)